

doleće Varadinu; ili ona kojom on niz Kosovo, i od Pazara preko Srbije i preko Save jezdi u Karlovce, da pokaže 'Madžarini' kako je Srbin svugde svoj, ta pruga može se upravo protumačiti, kao struja narodnoga duha" koju "sila 'Madžarine' i njegovoga brata Turčina, kao i nikoja druga sila nemože preseći i razbiti" (Jovanović, 1870).

U prošlosti je bilo i eksplicitnijih teza kao što je ona da je prava Srbija "daleko i daleko izvan granica njenih", dok je kneževina "samo repić Srbije". Autor je optuživao Srbe iz kneževine da se bave samo srećom Srbije koja i nije Srbija "no najmanji deo repa njenog", pa im je poručivao da se opamete "dok nije još dockan" i da se udruže, "te tako da postanemo ljudi, država i narod, a inače će nas nekada proždreti i progutati tuđa hala i sila" (Milojević, 1871). Ili teze da od sastava oba Drima do dna Ohrida, Dorjana i Strume, "srpski su predeli, pa trebaju i moraju, ma kad bilo, da Srbiji pripadnu" (Aleksijević, 1878), kao i one kojima se poručivalo da se srpstvo "mora jednom ujediniti", da su Srbi uvek "mislili samo mačem da oslobode sebe i ostalu braću svoju", a središte Srbije je tamo "gde Nemanja stvaraše Srbiju (gornji tokovi Morave, Strume i Vardara)", uz zaključak da "svaki Srbin treba da pritiče k centru prvo, ako želi života imenu Srbije" pa tek onda "da se počne širiti naokolo, i okolne oblasti i krajišta prigrļjavati, jer je stožar buduće Srbije (Skoplje) sada u najvećoj opasnosti" (Veselinović, 1880).

Anonimni autor je pisao da srpski narod živi u Bosni, Hercegovini, Staroj Srbiji, Sremu, Bačkoj, Banatu, Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji pa je zaključivao da "treba da se sve prisajedini Srbiji" (V.M.G.Mi tako dalje. 1882), dok je drugi svoju knjigu započeo konstatacijom da "svaki dobar Srbin mora smatrati za ideal svojih težnja: sjedinjenje svih svojih zemljaka u jednu veliku srpsku državu", a tu spadaju, kako kaže, pored "austro-ugarskih Srba" i "braća koja stenju" pod tuđom vlašću (Gopčević, 1890). U prošlosti je bilo autora koji su verovali da je "nekada jedna velika Srbija postojala" pa se od te "velike Srbije" jedan deo oslobodio a drugi nije. "I taj drugi deo zove se danas Stara Srbija" (Bdin, 1903). A bilo je i onih koji su smatrali da iz Makedonije treba izdvojiti ono što je nesumnjivo srpsko, bugarsko i grčko i "prisajediniti ih dotičnim jedinicama", uz zaključak da je napaćeni narod u Makedoniji "balkanski Prometej", pa Srbi moraju "biti na svom mestu, gotovi na nove žrtve i podvige, očelićeni za najvišu Golgotu, posle koje neminovno nastaje – vaskrs" (Ivanić, 1908). Prisutna su bila i uverenja da ako Srbija ne proširi svoje granice i na Kosovo polje, "nikad neće ostvariti najsvetije narodne ideale, ujedinjenje srpstva, a ako ne prisajedini Ovče polje, nikada neće povratiti sebi onaj značaj, koji je imala srpska država u Srednjim Vekovima", uz tvrdnju da je srpski narod "pod imenom Srbija, Srpske Zemlje" uvek podrazumevao zemlje koje su sačinjavale "etnografsku Srbiju, kraljevinu Srbiju Milutina, Dečanskog i Dušana, a to su zemlje u kojima i današnji dan lebdi genije srpski i u kojima se i današnji dan čuje govor srpski" (Hadži-Vasiljević, 1906).

Vreme Balkanskih ratova prirodno je bilo najplodnije u pokušajima definisanja nacionalnog programa. Tada je i Ljubomir Jovanović pisao da Staru Srbiju treba pridružiti Srbiji jer je ona "mala i sa toliko strana zatvorena – kao zagušena" (Jovanović, 1910–ih), a Stojan Protić je odricao da je namera Srba da stvaraju Srbe tamo gde ih nema, ali je potvrđivao da je životno pitanje "oslobođenje i ujedinjenje Srba", pa "ko nam otima rođenu braću, mi ćemo s bolom istina u duši ali po nevolji biti protiv njega. To treba da znaju i braća od stričeva i stričevi, pa da ne diraju u te osetljive žice", jer je postojeća Srbija "mala i nejaka", samo "jabuka u koju će lako svagda zagristi svaki halapljivac" (Protić, 1912).

Jovan Radonić je opazio još u "prvim vremenima" težnju "srpskog plemena da pod svoju zastavu okupi i udaljenija srodna slovenska plemena i da izbije na Jadransko More" (Radonić, 1912), a Andonović se žalio na "braću" i susede konstatujući da "svi narodi imaju svoje sfere interesa, samo Srbi je ne smeju imati!-nigde i na koju stranu! Ta Srbi treba da se odreknu svoje prošlosti, i svoje budućnosti, pa će onda postati u sadašnjosti najbolji narod na svetu". Obeležavao je južnu granicu jezerima smatrajući da je do nje "na osnovi istorije, jezika, običaja, narodne poezije, narodnog osećanja, pa i 'nacionalne svesti' stara srpska zemlja" na kojoj su "samo Srbi i srpska plemena starosedeoci i to je njihova zemlja! – sve druge narodnosti su pridošlice i mogu biti tolerirane". Tvrdio je da je "neoprostiv greh i nepravda od sviji i naših i stranih pisaca, kada nas nazivaju šovinistima, što branimo i tražimo samo ono što nam po devizi *suum cuique* neosporno pripada", a knjigu je zaključio usklikom "neoslobođenoj braći" koja su "svoje molitve položila u temelj Valikoj Srbiji" – "Bog im ispunjava molbe i nade, i Velika se Srbija već podiže" (Andonović, 1913). Oraovac je pisao o "srpskoj Atini" – ponosnom Dubrovniku i "viteškoj i nepobjednoj srpskoj Šparti" – Crnoj Gori, "koje su jasno dokazivale da Srbin nije umro i da ne može umrijeti" a jasan politički cilj je definisao tvrdeći da su Albanija, Stara Srbija i deo Makedonije srpske zemlje, pa je očajavao što ruski car nije "mogao reći jednu samo riječ 'da bude velika Srbija' i bila bi velika Srbija i velika Rusija imala bi uza sebe veliku Srbiju koja bi bila prirodni i neprekidni saveznik svemoćne Rusije, koju bi sa Rusijom vezala krv i vjera, zavjet i blagodarnost" (Oraovac, 1913). Ustajući protiv tutorisanja velikih sila, Oraovac traži za male narode "samo ono, našto i po ljudskoj i po Božjoj pravdi imaju pravo da traže, a to je, da mogu živjeti svojim životom ne tražeći ništa tuđe i čuvajući i tražeći samo ono što je neosporno svoje. Zar može ko i misliti da Arbaniju može napustiti srpska pobjedonosna vojska? Zar se po Arbaniji ne nalaze mnogi i silni grobovi srpskih ratnika i pobjednika, koji sobom pozivaju sve Srbe, narod, vojnike i hrabre oficire, da ih zajedno sa srpskim pravom nad Arbanijom čuvaju, brane i očuvaju, ne prezajući od novih žrtava i novih grobova preko kojih se mora očuvati naše srpsko sveto i istorijsko pravo. taj viteški predač današnjih kosovskih osvetnika uzeo je batinu u ruke i tom golom batinom udario silnoga Sultana, gospodara istoka i zapada po njegovoj blistavoj kruni i tim nadčovječanskim udarom onasvjestio Sultana i iz te blistajuće krune izvadio najljepši alem kamen, a to je današnja Srbija, koja viteškim djelima svoga nesavršenog vojnika i osvetnika blista među drugim narodima". Srbi su se "i sa većim halama nosili i borili se, pa se borbom očelićili i neumorili se, spremajući se na novu kad i kamo svetiju i miliju borbu, iz koje će Srbin izaći još jači i zablistati sjajem narodnog jedinstva, za čim teže, o čemu misli i što želi svaki Srbin i svaka Srkinja, bez razlike stanja, zvanja i vjerske podvojenosti". A Crnogorci će "prije svi do jednog listom izginuti, nego što će dozvoliti, da se